

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАХІВЦІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Паламарчук О.М.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті охарактеризовано теоретичні та прикладні аспекти проблеми інноваційної діяльності фахівців з соціальної роботи. Показано роль та значення інноваційної діяльності фахівця з соціальної роботи у життєдіяльності сучасного суспільства. Доведено, що значні зусилля у розвитку інноваційної діяльності фахівця з соціальної роботи мають бути спрямовані на взаємопов'язані та взаємозумовлені об'єктивні та суб'єктивні фактори (суб'єктивне відображення об'єктивних умов). Висвітлено і обґрунтовано концептуальний підхід до процесу ефективного використання особистісно-інноваційного потенціалу в діяльності фахівця з соціальної роботи. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел охарактеризовано соціально-психологічні умови, що дозволяють забезпечити цілеспрямований процес формування у фахівців з соціальної роботи високого рівня розвитку інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фахівець з соціальної роботи, самовизначення особистості, соціальна відповідальність, реалізація інноваційної діяльності, розвиток суспільства.

Постановка проблеми. У сфері аналізу соціальної та культурної складової трансформаційних змін в Україні особливої актуальності набувають дослідження інноваційної діяльності фахівців з соціальної роботи. Це, перш за все, зумовлено актуалізацією надзвичайно важливої проблеми забезпечення соціальної якості життя як людства загалом, так і окремих соціальних інститутів зокрема [7]. На сучасному етапі розвитку українського суспільства інноваційна діяльність фахівців з соціальної роботи здійснюється під тиском різноспрямованих чинників: частково зумовлена загальними суспільними змінами; відображає конкретні соціальні процеси та явища адаптації, порівняння, страхи тощо. Інноваційна

діяльність фахівців з соціальної роботи являє собою специфічну форму людської активності, що заснована на ідеології, системі правил і норм, а також розвиненому соціальному контролю за їх виконанням. Інноваційна діяльність фахівців з соціальної роботи – це організована система зв'язків і соціальних норм, яка об'єднує значимі суспільні цінності та процедури.

Інноваційна діяльність фахівців з соціальної роботи у сформованих на сьогоднішній день умовах має бути результатом більш складного, ніж це прийнято вважати, і суспільно орієнтованого вибору. Відповідно, виникає задача обґрунтування та пошуку можливостей поліпшення суспільно орієнтованого вибору, в основу якого має бути

покладено розгляд обов'язків фахівця з соціальної роботи, які знаходяться на перетині його призначення як людини і як члена суспільства з функціями суспільно-інноваційної діяльності [5]. Ефективним засобом пошуку можливостей поліпшення суспільно орієнтованого вибору фахівців з соціальної роботи виступає моделювання соціальних процесів, яке полягає у відображенні суб'єктивного бачення суспільно орієнтованої моделі інноваційної діяльності.

Суспільно орієнтована модель інноваційної діяльності має включати об'єктивні регулятивні фактори функціонування і розвитку суспільства, трансформовані у внутрішню спонукальну силу дій фахівців з соціальної роботи, що набуває характеру особистого суспільного сенсу.

Зазначене дозволяє стверджувати, що існують суперечності між: потребою суспільства у наявності висококваліфікованих фахівців з соціальної роботи та недостатньою здатністю особистості до інноваційної діяльності. Тому виникає необхідність здійснити соціально-психологічний аналіз інноваційної діяльності фахівців з соціальної роботи, й в контексті цього розкрити особливості поєднання стратегічної спрямованості суспільних трансформацій з діалектичним розвитком особистості, включеною до такої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційна діяльність фахівців з соціальної роботи має сприяти визначенню засобів і методів, за допомогою яких є можливим досягнення поставлених на певну часову перспективу цілей соціального розвитку. При цьому цілі й методи досягнення соціального розвитку повинні відповідати загальним нормам розвитку людської діяльності [1]. Саме тому, питанням розвитку інноваційної діяльності людини приділяється у зарубіжній та вітчизняній науці багато уваги. Значним внеском у розвиток інноваційної діяльності стали основоположні роботи таких вчених як В. Бодров, Г. Зараковський, В. Зінченко, Л. Кайгородової, Ю. Карпової, Б. Ломова, Н. Платонова, Л. Шольц та інших. Дослідження у сфері підвищення ефективності інноваційної діяльності сприяли розвитку теоретико-методологічних положень даного наукового напрямку. Концепція системного підходу у дослідженні розвитку інноваційної діяльності (Б. Ломов) базується на реалізації ряду принципових положень, а саме: визначення діяльності як специфічної форми активності, як частини макроструктури, як ієрархії систем; істотна відмінність проявів психічного як цілого, властивого суб'єктові; розуміння психічних явищ як багаторівневої та ієрархічної системи; розгляд психічних властивостей з позицій множинності їх стосунків. Ідеї системного підходу отримали свій розвиток у працях О. Брушлінського, Є. Клімова, В. Шадрікова та інших [10]. Системний підхід реалізується у сукупності з іншими, більш конкретними науковими підходами, такими як діяльнісний, особистісний та динамічний підходи. Діяльнісний підхід у дослідженні розвитку інноваційної діяльності ґрунтується на працях С. Рубінштейна, О. Леонтєва, Б. Ломова. Він визначає необхідність встановлення та врахування причинно-наслідкових стосунків на різних рівнях макроструктури інноваційного процесу, а також вивчає закономірності соціально-психіч-

ного віддзеркалення наочного світу. Положення про особистісний підхід у вивченні інноваційної діяльності обґрунтоване у працях К. Альбуханової, Б. Ананьєва, К. Платонова. Цей підхід реалізує уявлення про особливості прояву внутрішніх чинників інноваційної діяльності та їх ролі в регуляції процесів розвитку особистості, її соціальної професіоналізації. Динамічний підхід в дослідженнях професіоналізації суб'єкта діяльності було реалізовано у праці Л. Анциферової. Він орієнтований на дослідження закономірностей постійного руху самої особистості у просторі своїх якостей, свого віку, змінних соціальних норм.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні дослідження проблеми формування здатності до інноваційної діяльності фахівця з соціальної роботи доводять, що висококваліфікованим фахівцем стає людина, яка має особистісно-інноваційний потенціал, що може реалізуватись у відповідних ситуаціях. Однак, поза межами дослідження залишається окреслення та вивчення ролі інноваційної діяльності фахівця з соціальної роботи у розвитку суспільства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування важливості інноваційної діяльності фахівців з соціальної роботи в умовах трансформаційних суспільних змін.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інноваційної діяльності фахівця з соціальної роботи за власною спрямованістю з одного боку, залежить від суспільства, з іншого – зумовлений суб'єктивними характеристиками його представників. Отже, детермінантами, що впливають на результати розвитку інноваційної діяльності фахівця з соціальної роботи, виступають взаємопов'язані та взаємозумовлені об'єктивні та суб'єктивні фактори (суб'єктивне відображення об'єктивних умов). Об'єктивні фактори визначаються умовами, в яких розвивається інноваційна діяльність, а також наслідками, які цей розвиток викликає. Суб'єктивні фактори розкривають смисл, закладений в основу виникнення, функціонування та розвитку інноваційної діяльності, а також знання фахівців з соціальної роботи про засоби, способи та умови досягнення поставленої мети. Основним суб'єктивним фактором виступає особистісний соціально-психологічний потенціал фахівців з соціальної роботи. При цьому суб'єктивні прояви фахівців з соціальної роботи виступають як суб'єктивно-соціальні та суб'єктивно-індивідуальні характеристики. До перших належать мотиви, які визначають ціль розвитку інноваційної діяльності, способи її досягнення та соціально-пізнавальні стереотипи. До других – особистісні характеристики фахівців з соціальної роботи: особистісно-професійні якості, соціальний і професійний досвід, моральні й правові норми та ін.

В умовах радикальних суспільних перетворень особливої важливості набуває формування творчої ініціативної поведінки індивіда в рамках розвитку інноваційної діяльності; реалізація особистісного потенціалу в соціальній сфері суспільства; відтворення суспільної субкультури; становлення та розширення системи підготовки вітчизняних фахівців з соціальної сфери [4]. На шляху розвитку інноваційної діяльності виникає низка гострих

проблем як суспільного, так і соціокультурного характеру. Незважаючи на те, що інноваційна діяльність є закономірним явищем, в умовах сьогодення аналіз її розвитку неможливо здійснити без урахування соціокультурного контексту.

Наукове дослідження комплексу факторів формування та розвитку інноваційної діяльності набуває на сучасному етапі модернізації українського суспільства особливої актуальності. Подальший розвиток інноваційної діяльності полягає у вирішенні ряду соціальних проблем: створенні умов для забезпечення стабільності в суспільстві, формуванні раціональної структури суспільної взаємодії, пом'якшенні безробіття та інших. Інноваційна діяльність здійснює значний вплив на збереження стійкості та розвитку сучасного суспільства. Будучи важливою складовою розвитку суспільства, інноваційна діяльність має бути важливою складовою діяльності фахівця з соціальної роботи.

Основними очевидними функціями інноваційної діяльності є:

- функція закріплення та відтворення системи правил і норм поведінки фахівців з соціальної роботи, яка реалізується через систему вироблених стандартів поведінки, певної культури відносин, а також через відповідний соціальний контроль;

- функція регулювання взаємовідносин між членами суспільства. Діяльність фахівця з соціальної сфери пронизує та впливає на культурне життя і діяльність суспільства;

- функція інтеграції, тобто поєднання, взаємозалежності суб'єктів соціальної роботи та суспільства;

- функція передачі соціально-інноваційного досвіду;

- функція розповсюдження та контролю інформації. Будь-яка інноваційна діяльність фахівця з соціальної роботи потребує розповсюдження інформації, що необхідно для управління та контролю за дотриманням правил і норм даної діяльності. Крім того, вона потребує взаємодії з іншими інститутами, які можуть виступати потенційними партнерами.

Отже, інноваційна діяльність фахівця з соціальної роботи відбувається в системі певних суспільних відносин, властивих тому чи іншому суспільному ладу. Вона завжди спрямована чи на їх розвиток (вдосконалення), чи на їх руйнування (заміну). Такого вигляду спрямованості інноваційної діяльності фахівця з соціальної сфери надають найбільш активні групи, які функціонують в середині класів та інших соціальних спільнот і мають власні інтереси. Представники таких груп потребують спеціальної підготовки, знань, досвіду, кваліфікації, творчості, а також специфічних особистісних якостей, мудрості та гнучкості у поглядах і поведінці. Зазвичай інноваційна діяльність фахівця з соціальної роботи або безпосередньо пов'язана з конкретними соціальними групами, або торкається суспільних проблем, або претендує на участь у них.

У наукових дослідженнях щодо проблем самовизначення особистості в інноваційній діяльності акцент робиться на особливості й складності організації самої діяльності фахівця з соціальної роботи, яка поєднує в собі творчість, інтуїцію,

точний розрахунок і різноманітні комунікації. Не випадково дослідники порівнюють діяльність фахівців з соціальної сфери з наукою, мистецтвом та спортом. Крім того, ці проблеми пов'язані з наявністю численних рольових позицій суб'єктів інноваційної діяльності, які по-різному впливають на поведінку людини, впливають на успішність реалізації генеральних цілей, розвиток інноваційної діяльності в суспільній сфері, її конкурентоспроможність тощо.

Сьогодні фахівець з соціальної роботи повинен розумітися на тому, як підійти до виконання своїх обов'язків так, щоб у майбутньому від цього отримати користь як для себе, так і принести користь суспільству. Час неграмотних і неорієнтованих, але досить здібних фахівців з соціальної роботи пройшов. Як вважає К. Рендолл, діяльність фахівця з соціальної роботи «відчайдушно потребує мудрості й натхнення вчених людей». Суспільству потрібні все нові і нові кадри навчених, суспільно орієнтованих фахівців з соціальної роботи.

Гармонійне поєднання у діяльності фахівця з соціальної роботи сукупності функціонально-інструментальних аспектів з соціальними та особистісно-психологічними сприяє самореалізації суб'єкта діяльності та його творчій перебудові. Самосприйняття фахівця з соціальної роботи, його образ «Я», різні варіанти та способи побудови взаємин з оточуючим світом, так чи інакше визначаються місцем соціальної сфери в суспільстві, її відносинами з іншими соціальними системами та інститутами [3].

В даному контексті запропонована система несе потрійне навантаження, оскільки в ній акумульовано: ідентичність (в єдину систему людини, професія і суспільство перетворюються лише внаслідок виникнення ідентифікаційних зв'язків між ними), соціальність (додавання «суспільства» в традиційну дослідницьку діяду «людина-професія» автоматично робить виниклу таким чином тріаду соціально-орієнтованою), історичність (у діяльності фахівця з соціальної роботи поняття соціальна сфера та людина є відмінними в різні періоди їхнього існування).

У діяльності фахівця з соціальної роботи, як і в будь-якій іншій діяльності, існують інституціональні ролі, в яких відображається постійна сукупність поведінкових очікувань, відступ від якої несприятливо відбивається на результатах діяльності. Якщо людина включилась у діяльність в соціальній сфері і намагається її виконувати без врахування рольових очікувань, вірогідніше за все вона навряд чи зможе зайняти достойне місце в цій справі. Діяльність фахівця з соціальної роботи виникає та існує, задовольняючи ті чи інші потреби людей. Так склалось, що у кожному суспільстві існує необхідність у різного роду соціальних послугах, необхідних як для повноцінного життя окремих людей, так і для розвитку суспільства в цілому. Необхідною умовою розвитку та успішності діяльності фахівця з соціальної сфери є широка його взаємодія з усіма соціальними інститутами.

Детермінантами, які впливають на результати діяльності фахівця з соціальної роботи виступають взаємопов'язані та взаємообумовлені об'єктивні та суб'єктивні фактори (суб'єктивне відображення об'єктивних умов). Об'єктивні

фактори визначаються умовами, в яких розвивається діяльність, а також наслідками, які цей розвиток викликає. Дана група факторів є суто зовнішньою стосовно фахівця з соціальної роботи. У часовому вимірі об'єктивні фактори передують діям суб'єкта і сприймаються ним як об'єктивна реальність, яку необхідно надалі брати до уваги.

Друга група факторів безпосередньо пов'язана з суб'єктом діяльності. Їх ситуативність обумовлена особливостями перебігу функціонально-емоційних станів індивіда, його психологічного готовності діяти певним чином, досвідом. Основним суб'єктивним фактором виступає особистісний потенціал фахівців з соціальної роботи. При цьому суб'єктивні прояви фахівців з соціальної роботи виступають як суб'єктивно-соціальні та суб'єктивно-індивідуальні характеристики. До перших відносяться мотиви, які визначають ціль розвитку суспільної діяльності, способи її досягнення та соціально-пізнавальні стереотипи. До других відносяться особистісні характеристики фахівців з соціальної роботи. У своєму поєднанні обидві групи факторів формують об'єктивно-ситуативний контур регулювання поведінки фахівців з соціальної роботи.

Сучасне суспільство являє собою складне утворення, яке складається з комплексу взаємопов'язаних та інколи суперечливих сил, дій, тенденцій та мотивів [2]. Визначення механізмів і факторів, що здійснюють регулюючий вплив на діяльність і поведінку фахівця з соціальної роботи здійснюється через мотиваційний механізм.

Розглядаючи формування мотиваційного механізму у фахівця з соціальної роботи, слід брати до уваги три основні мотивуючі ситуації у контексті виконуваної діяльності: ситуацію «залучення у соціальну сферу», ситуацію «вибору інноваційного напрямку діяльності», ситуацію «безпосередньої реалізації інноваційної діяльності». Ситуація «залучення у соціальну сферу» спрямована на визначення тих спонукальних причин, що змушують людину займатися соціальною роботою. Вона, на відміну від інших ситуацій, найбільшою мірою знаходиться у центрі уваги, що зумовлено пошуком факторів, що обумовлюють вибір соціальної діяльності як стратегії життєдіяльності. Усю сукупність мотивів, що має місце у регулюванні поведінки фахівця з соціальної роботи, можна розділити на такі три групи: мотиви, спрямовані на отримання певних благ; мотиви, пов'язані, передусім, з оцінкою зовнішніх обставин; мотиви суспільного характеру, що передбачають усвідомлення необхідності принести користь суспільству, а також готовність нести відповідальність за наслідки своїх дій та вчинків. Стосовно другої ситуації – «вибору інноваційного напрямку діяльності»,

то її формують мотиви, спрямовані на задоволення потреби у самоактуалізації та самореалізації; мотиви, оцінки своїх можливостей та оцінки перспектив розвитку діяльності в соціальній сфері. Третя ситуація – «безпосередня реалізація інноваційної діяльності» – визначається змістом виконуваних дій, а також взаємодією фахівця з соціальною роботою з зовнішнім середовищем. У загальних рисах вона передбачає присутність мотивів, що регулюючим чином впливають на організацію інноваційної діяльності, організацію спільної діяльності та організацію зв'язків із зовнішнім середовищем.

Висновки і пропозиції. Аналіз і узагальнення теоретико-методологічних засад дослідження зазначеної проблеми дають підстави говорити про недостатню відповідність суті та специфіки моделей діяльності фахівців з соціальної роботи нинішнім вимогам суспільства, які стрімко змінюються. Наявні моделі діяльності фахівців з соціальної роботи є складними світоглядними утвореннями, які характеризуються низьким рівнем розвитку інноваційної складової. Діяльність фахівців з соціальної роботи досить часто супроводжується виникненням почуття безсилля перед повсякденними суспільними проблемами, відчуженням від результатів своєї діяльності, спотворенням у свідомості реальних життєвих відносин у системі «людина-суспільство». Аналіз концепцій розвитку інноваційної діяльності у фахівців з соціальної роботи показав, що найбільш продуктивним підходом до розвитку такої діяльності є системодіяльна методологія з провідним положенням єдності свідомості і діяльності. Встановлення гармонійної єдності інноваційно орієнтованої діяльності й свідомості є детермінуючим фактором із забезпечення цивілізованих форм надання соціальної допомоги. Інноваційна діяльність фахівців з соціальної роботи має проявлятися у вільному соціальному волевиявленні, а також усвідомленні суб'єктами діяльності себе як невід'ємної та активної частини суспільних змін та суспільного розвитку. Концепція діяльності фахівців з соціальної роботи в сучасному способі життя має бути заснована на розумінні важливості інноваційної діяльності в умовах трансформаційних суспільних змін.

Подальше перспективне вивчення інноваційної діяльності фахівців з соціальної роботи має бути спроєктовано в соціально обумовлену діяльність, зокрема у виникнення та укріплення соціальної відповідальності. Суб'єктам інноваційної діяльності у сфері соціальної роботи необхідно усвідомити себе частиною суспільства і зрозуміти, що глобальні суспільні проблеми рівною мірою стосуються і їх.

Список літератури:

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 242 с.
2. Базаров Т. Ю., Сычева М. П. Социально-психологическая модель стилей реагирования на изменения: феноменология, диагностика и рекомендации / «Социосфера». – 2010. – № 1. – С. 15–26.
3. Балл Г. О. Ориентиры современного гуманизма (в социальной, образовательной, психологической сферах) / Г. О. Балл – Житомир: Волинь, 2008. – 232 с.
4. Ермолаева Е. П. Психология социальной реализации профессионала / Е. П. Ермолаева. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – 347 с.
5. Кроз М. В. Социально-психологические характеристики инновационной установки / М. В. Кроз // Психологический журнал. – 1989. – № 2. – С. 8–11.

6. Леонтьев Д. А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д. А. Леонтьев // Психологический журнал. – 2000. – Т. 1. – № 1. – С. 64–82.
7. Паламарчук О. М. Еколого-психологічні детермінанти соціальної якості життя / О. М. Паламарчук // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К.: ГНОЗІС, 2012. – Т. 14, част. 6. – С. 358–366.
8. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
9. Шадриков Б. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / Б. Д. Шадриков. – М., 1982. – С. 7–30.

Паламарчук О.Н.

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Аннотация

В статье охарактеризованы теоретические и прикладные аспекты проблемы инновационной деятельности специалистов по социальной работе. Показана роль и значение инновационной деятельности специалиста по социальной работе в жизнедеятельности современного общества. Доказано, что значительные усилия в развитии инновационной деятельности специалиста по социальной работе должны быть направлены на взаимосвязанные и взаимообусловленные объективные и субъективные факторы (субъективное отражение объективных условий). Обоснованно концептуальный подход к процессу эффективной реализации личностного потенциала в деятельности специалиста по социальной работе. На основе анализа, обобщения и систематизации научных источников охарактеризованы социально-психологические условия, позволяющие обеспечить целенаправленный процесс формирования у специалиста по социальной работе высокого уровня развития инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, специалист по социальной работе, самоопределение личности, социальная ответственность, реализация инновационной деятельности, развитие общества.

Palamarchuk O.M.

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky

INNOVATIVE ACTIVITY OF PROFESSIONALS FROM SOCIAL WORK AS A FACTOR OF SOCIETY DEVELOPMENT

Summary

The article describes theoretical and applied aspects of the problem of innovative activity of specialists in social work. The role and significance of the innovative activity of a specialist is shown in social work in the life of modern society. It is proved that significant efforts in the development of innovative activity of a specialist in social work should be directed to interrelated and interdependent objective and subjective factors (subjective reflection of objective conditions). The conceptual approach to the process of effective use of personality-innovation potential in the activity of a specialist on social work is highlighted and substantiated. On the basis of analysis, generalization and systematization of scientific sources, socio-psychological conditions are described that allow ensuring a purposeful process of formation of a high level of innovation activity among specialists in social work.

Keywords: innovative activity, specialist in social work, personality self-determination, social responsibility, implementation of innovation activity, development of society.